

Geç Ortaçağ ve Erken Modern Batı Dünyasında İbn Sina Minyatürleri ve Gravürleri (XIV-XVI. YY.)*

Avicenna's Miniatures and Engravings in The Late Medieval and Early Modern Western World (XIVth-XVIth Centuries)

Atakan Çiçekⁱ, Arif Hüdai Kökenⁱⁱ

ⁱArş. Gör. Dr.(PhD), Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Ortaçağ Tarihi AD.

<https://orcid.org/0000-0002-6085-1355>

ⁱⁱDr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik AD., <https://orcid.org/0000-0003-2188-4741>

Öz

Amaç: Bu çalışma, İbn Sina'nın Geç Ortaçağ ve Erken Modern Batı dünyasındaki etkisini minyatür ve gravürler üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. İbn Sina'nın tıbbi eserleri, özellikle "El-Kânûn fi't-Tıbb", Avrupa'da geniş kabul görmüş ve uzun yıllar akademik tıp eğitiminin temel kaynaklarından biri olmuştur. Bu etkinin görsel sanatlara nasıl yansıdığı araştırmanın temel sorusunu oluşturmaktadır.

Yöntem: Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli ve doküman analizi kullanılmıştır. Deutsche Digitale Bibliothek, Bibliothèque Nationale de France, British Library gibi uluslararası ve ulusal veri tabanları taranarak XIV ila XVI. yüzyıllara ait toplam 14 adet minyatür ve gravür tespit edilmiştir. Görseller, dönemsel olarak sınıflandırılmış ve içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Bulgular: Araştırma bulguları, İbn Sina'nın Batı'daki tasvirlerinin zaman içinde değiştiğini göstermektedir. İlk dönemlerde Orta Doğulu bir hekim olarak resmedilen İbn Sina, zamanla Avrupalı bilgin figürüyle özdeşleştirilmiş, bazı gravürlerde ise "Tıbbın Kralı" olarak taç giymiş şekilde tasvir edilmiştir. Matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte, gravürlerin tıbbi eserlerde daha fazla kullanıldığı ve İbn Sina'nın Avrupa tıp tarihindeki otoritesini pekiştirdiği anlaşılmıştır.

Sonuç: İbn Sina'nın Batı dünyasında sadece bilimsel değil, sanatsal bir figür olarak da kalıcı bir etki bıraktığı görülmektedir. Bu çalışma, bilim ve sanat arasındaki etkileşimi ortaya koyarak, tarihsel perspektiften görsellerin bilgi aktarımındaki rolüne dair önemli veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tıp Tarihi, Ortaçağ Avrupa Tıp Tarihi, İbn Sina, Minyatür, Gravür.

ABSTRACT

Objective: This study aims to analyze the influence of Avicenna in the Late Medieval and Early Modern Western world through miniatures and engravings. Avicenna's medical works, particularly The Canon of Medicine, were widely accepted in Europe and remained one of the fundamental sources for academic medical education for many years. The main research question explores how this influence was reflected in visual arts.

Method: The study employs qualitative research methods, specifically the survey model and document analysis. By scanning international and national databases such as Deutsche Digitale Bibliothek, Bibliothèque Nationale de France, and the British Library, a total of 14 miniatures and engravings dating from the 14th to the 16th century were identified. The visuals were classified chronologically and examined using content analysis.

Results: The research results indicate that representations of Avicenna in the West changed over time. In earlier periods, he was depicted as a Middle Eastern physician, but over time, he became associated with the figure of a European scholar. In some engravings, he was even portrayed wearing a crown as the "King of Medicine." With the widespread use of the printing press, engravings were increasingly incorporated into medical works, reinforcing Avicenna's authority in European medical history.

Conclusion: In conclusion, Avicenna's impact on the Western world was not only scientific but also artistic, leaving a lasting impression. This study highlights the interaction between science and art, providing significant insights into the role of visual representations in knowledge transmission from a historical perspective.

Keywords: History of Medicine, History of Medieval European Medicine, Avicenna, Miniature, Engraving.

*Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2025;15(2):546-558

DOI: 10.31020/mutfd.1657570

e-ISSN: 1309-8004

Geliş Tarihi – Received: 14 Mart 2025; Kabul Tarihi - Accepted: 13 Mayıs 2025

İletişim - Correspondence Author: Atakan Çiçek <atakancicek094@gmail.com>

Bu derginin içeriği Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License kapsamında lisanslanmıştır.

Giriş

Tam adı Ebu Ali el-Hüseyin bin Abdullah bin Ali bin Sînâ olan İbn Sina 980 yılında Buhara yakınlarındaki Efşene köyünde dünyaya geldi. Batı'da Avicenna olarak bilinen İbn Sina tıp, felsefe, mantık, matematik ve doğa bilimleri alanlarında önemli eserler vermiş büyük bir İslam filozofu ve hekimidir. Küçük yaşlardan itibaren üstün bir zekaya sahip olduğu fark edilmiş ve birçok alanda eğitim almıştır. Zamanla farklı alanlarda kendini geliştiren İbn Sina, Samanoğulları Devleti'nin saray hekimi olmuştur. Ayrıca Gazneliler ve Büveyhîler gibi devletlerin himayesinde de çalışmıştır.¹⁻⁴ İbn Sina tıp alanında da çeşitli eserler kaleme almıştır: *Edvîyetü'l-Kalbiyye*, *Urcûze fi't-Tıbb* ve *El-Kanun fi't-Tıbb*. Bu eserlerin her biri Latince'ye çevrilerek Ortaçağ Avrupası'nda kaynak eser olarak kullanılmıştır. Bu üç eser arasından en bilineni *El-Kanun fi't-Tıbb* (*Tıbbın Kanunu*) isimli eseridir.²

El-Kanun fi't-Tıbb yüzyıllar boyunca Avrupa'da temel tıp kaynağı olarak görülerek XVII. yüzyıla kadar üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmuştur. *Canon Medicinæ* ismiyle Batı dünyasına kazandırılan eserin Cremonalı Gerardus tarafından yapılan çevirisi XVII. yüzyılın sonuna kadar eklemelerle birlikte çeşitli dillerde birçok baskısı yapılmıştır. Eserin başarısındaki temel etken hastalıkların teşhis ve tedavisinde sistematik bir yaklaşım ve standardizasyon sunmasıydı. Bu eser, Hippocrates ve Galenus gibi Antik Yunan ve Roma tıbbının mirasını sistematik bir biçimde derleyerek, bunları İslam dünyasının tıbbi gelişmeleriyle birleştirmiştir. Özellikle hastalığın bulaşıcı doğası, hastalıkların sınıflandırılması ve farmakolojiye yaptığı katkılar, Avrupa'da tıbbi çalışmaların gelişmesine zemin hazırlamıştır.⁵ İbn Sina, *El-Kanun fi't-Tıbb*'da deneysel yöntemin önemini vurgulamış, hastalıkların nedenleri ve tedavisi üzerine gözleme dayalı bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu fikirler Rönesans ve sonrasındaki bilim insanlarını etkilemiş ve Avrupa'da deneysel tıbbın temelini oluşturmuştur. Ayrıca, vücut sıvıları teorisi üzerine yaptığı açıklamalar, Ortaçağ tıp anlayışını şekillendirmiş ve XVII. yüzyıla kadar hâkimiyetini sürdürmüştür.⁶⁻⁸ Avrupa'daki hekimler, bu eseri "Tıbbın İncili" olarak nitelendirmiş ve kendilerine rehber alarak hastalıkların nedenlerini daha iyi anlamaya çalışmışlardır.^{9,10} Bununla birlikte Batı tıp kitaplarında İbn Sina'nın çalışmalarının batılı yazarlar tarafından tıp alanında yazılan kitapların içeriğini de etkilediği bilinmektedir.^{11,12} İbn Sina'nın tıp alanındaki bu etkisinin beraberinde meydana gelen kültürel etkileşimle, Batı sanat dünyasını da etkilediği söylenebilir.¹³

Bu çalışmada İbn Sina'nın geç Ortaçağ ve erken modern Batı Dünyasına olan etkisinin minyatür ve gravür sanatlarına konu olması üzerinden analiz edilerek yorumlanması amaçlanmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli ile doküman analizi kullanılmıştır. Analiz yapılması planlanan İbn Sina görsellerine ulaşmak için Deutsche Digitale Bibliothek, Bibliothèque nationale de France, British Library Digitised Manuscripts, Vatican Library Digital Collections, Europeana, Manuscripta Mediaevalia, Archive.org ve Avusturya Ulusal Kütüphanesi veri tabanlarında tarama yapılmıştır. Ayrıca araştırmanın dönemine ilişkin ulusal veri tabanları da taranmıştır. Yapılan taramalar sonucunda Geç Ortaçağ ve Erken Modern Avrupa dönemlerine tarihlenen 14 adet minyatür ve gravüre ulaşılmıştır. Bu minyatür ve gravürler araştırma konusuna uygun bir şekilde dönemsel olarak sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir. Araştırma ekibi tarafından Latince ibarelerin çevirileri yapılarak İbn Sina'nın Ortaçağ Avrupa tıp tarihindeki yeri ile önemi anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın veri toplama süreci 2025 Şubat ayında gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Yapılan araştırma sonucunda 2 adet XIV. yy, 4 adet XV. yy ve 8 adet XVI. yy'lara ait olmak üzere toplam 14 adet minyatür ve gravür tespit edilmiştir. Minyatür ve gravürlerin bir kısmına İbn Sina'nın *El-Kanun fi't Tıbb* isimli eserinin Latince çevirilerinden ulaşılmıştır. Bazılarının ise çeşitli tıp kitaplarında İbn Sina'ya yapılan

atıflara ithafen yer aldığı görülmüştür. Tespit edilen minyatür ve gravürler, ait olduğu yüzyıllara göre üç farklı tabloda gösterilmiş olup, her bir eserin açıklaması altına yazılmıştır.

Tablo 1. XIV. Yüzyılda İbn Sina Görselleri

1. Avicenna, *Canon Medicinæ*, Floransa Ulusal Kütüphanesi, XIV.YY (Minyatür)

2. Paris Bibliothèque Nationale, nr. 1436, vr. 2a, XIV.YY (Minyatür)

Tablo 2. XV. Yüzyılda İbn Sina Görselleri

1. Hartmann Schedel, *Liber Chronicarum cum Figuris et Ymaginibus ab Initio Mundi*, Nuremberg Antoine Koberger, 1493. (Gravür)

2. Floransa Biblioteca Medicea Laurenziana, MS, Gaddi, nr. 24, vr. 247, XV.YY (Minyatür)

3. Bavyera Eyalet Kütüphanesi, Cgm 312 kodlu Almanca Losbücher türü el yazması bir eser XV.YY (Minyatür)

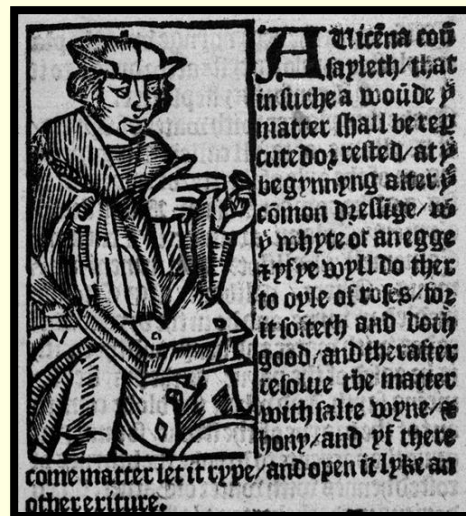

4. Gentilis Fulginas, *Expositio Super Tertio Canonis Avicennae*, Padova, 1477. (Minyatür)

Tablo 3. XVI. Yüzyılda İbn Sina Görselleri

1. Avicenna, Avusturya Ulusal Kütüphanesi, XVI.YY(Gravür)

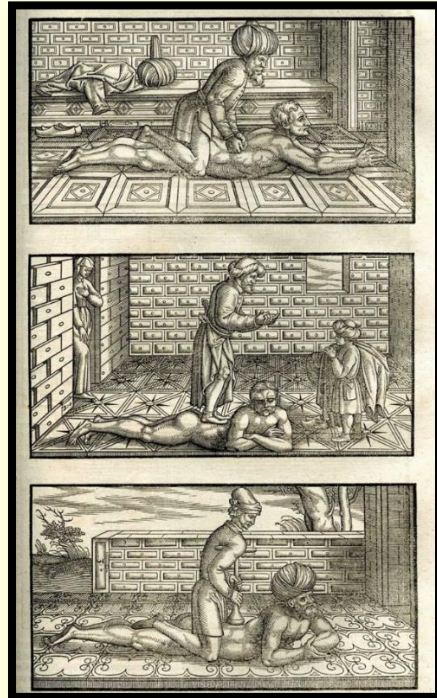
2. Hieronymus Brunschwig, *The noble experience of the vertuous handy warke of surgeri*, Londres P. Treveris, 1525(Gravür)

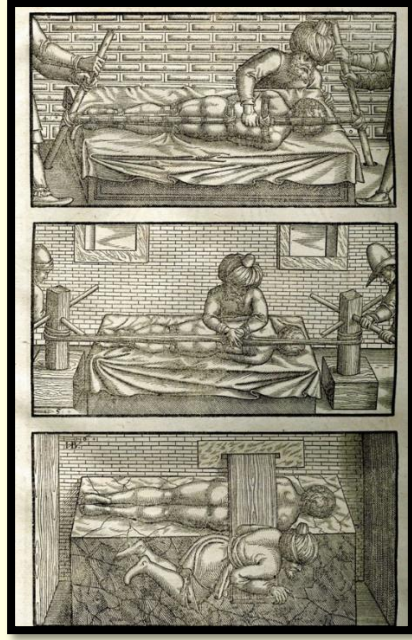
3. Avicenna, *Canon Medicinae*, Çev. Gerardo Cremonense, Venise O. Scott, 1520. (Gravür)

4. Avicenna, *Canon Medicinae*, Çev. Gerardo Cremonense, Venise O. Scott, 1520, Kapak Sayfası (Gravür)

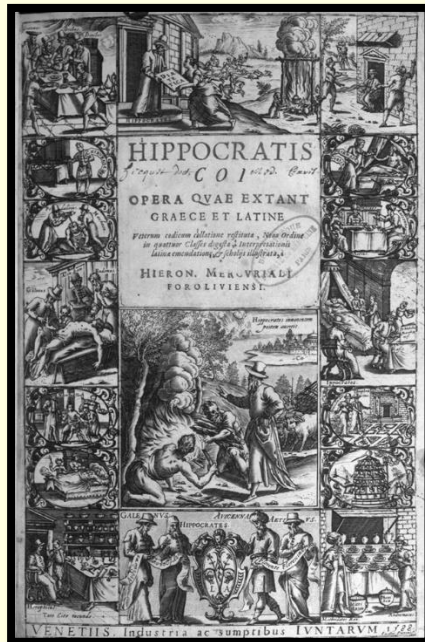
5. Avicenna, *Canon Medicinae*, Çev. Gerardo Cremonense, 1556. (Gravür)

6. Avicenna, *Canon Medicinae*, Çev. Gerardo Cremonense, 1556. (Gravür)

7. Avicenna, *Canon Medicinae*, 1510, Pavia (Gravür)

8. Hippocrates'e ait bir eserin kapak sayfası, Venedik, 1588. (Gravür)

Tartışma

Ortaçağ Avrupası'nda İllustrasyonların Anlamı ve Önemi

Resim, tarih süresince insanın hislerini, gördüklerini ve görmek istediklerini aktarmak için bir araç olmuştur. İlk çağlarda semboller, işaretler ve basit çizimler ile başlayan bu ifade biçimi zamanla gelişmiştir.¹⁴ Bu durum Ortaçağ Avrupası'nda da geçerlidir. İnsanlar çeşitli araçlar kullanarak değer verdikleri kişileri ve olayları sanatsal bir bakış açısıyla belli ürünler üzerine dökmüşlerdir. Bu açıdan resimler, Ortaçağ insanının duygu aktarımının anlaşılması için önemli bir kaynak olma özelliği göstermektedir. Bu resimlerde kişinin bulunduğu yer, elinde tuttuğu nesneler, giydiği kıyafet, yanındaki kişiler, arkadaki manzara vb. noktaların birer anlamı bulunmaktadır.^{15,16}

Gravür Tekniği, Matbaa ve Kitap İllustrasyonları

Ortaçağ Avrupası'nda resim için en sık kullanılan teknik minyatürdü. Doğu'da II.yüzyılda ortaya çıkan bu teknik günümüze kadar ulaşmıştır. Ortaçağ süresince Avrupa'da yayılan el yazmalarında, metinlerin içeriğine göre minyatürler çizilerek önemli konuların başlangıcına dikkat çekilmesi sağlanmıştır. Yazım teknikleri ile belli harfler daha büyük ve farklı yazılarak öne çıkarılmıştır. Görsel açıdan metinlere ilgi çekici bir yapı kazandırması bu tekniğin el yazmalarında sıklıkla görülmesine neden olmuştur. Matbaanın icadına kadar sıklıkla kullanılan minyatür tekniği gravür tekniğinin baskı kitaplarda sağladığı fayda nedeniyle yavaş yavaş terk edilmiştir.¹⁷

Matbaanın ilkel hali yüzyıllardır Asya'da kullanılmasına rağmen Johannes Gutenberg'in geliştirdiği teknik ile daha hızlı ve basit hale gelmiştir. Bu sayede XV. yüzyılda matbaa Avrupa'nın dört bir yanına yayılmıştır. Böylece tüm dünyadaki kitap üretimi baştan aşağı değişmiştir. Yüksek miktarda ve aynı kalitede kitap üretiminin kısa sürede sağlanabilmesiyle birlikte başta Avrupa olmak üzere tüm dünyadaki kitap sayısı onlarca kat artmıştır.^{7,18} Bu değişim sanat konusunda da etkisini göstermiştir. Asitle şekillendirilen tabakaların üzerine yapılan çizimlerin matbaa aracılığıyla eserler üzerine basılması ile kitaplarda görülen illustrasyonlar eserleri daha cezbedici hale getirmiştir. Buna gravür tekniği denmiştir.^{16,19} Kitapların kopyalanırken görsellerin el yoluyla tek tek çizilmiyor olması gravür tekniğinin yaygınlığının artmasına neden olmuştur. Bu sayede bol resimli kitaplar basılabilmeye başlamıştır. Bu teknik minyatür tekniğinin yerini alırken başta dini kitaplar olmak üzere çeşitli gravürler eserlerde yer etmeye başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak da İbn Sina tıp kitaplarında ve kendi kitaplarının çevirilerinde daha fazla resmedilmeye başlamıştır.

İbn Sina'ya Kadar Ortaçağ Avrupası'nda Tıp

Ortaçağ'ın başlangıcı Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması ya da Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı olarak kabul edilir. Bu ayrımın temelinde siyasi istikrarın ortadan kalkması ve idari bir kaosu ortaya çıkışı vardır. Fakat siyasi istikrarsızlık beraberinde sosyal ve ekonomik birçok düzenin de bozuluşunu getirmiştir. Bu istikrarsızlıktan etkilenen alanlardan biri de tıbbi çalışmalardır. Roma İmparatorluğu'nun zirve yılları olarak değerlendirilebilecek yüzyıllarda (MÖ II.yy-MS III.yy) Avrupa'da kendi dönemi özelinde değerlendirildiğinde tıbbi anlamda ciddi bir birikim bulunmaktadır.^{20,21} Bu dönemde Roma İmparatorluğu topraklarının dört bir yanındaki hekimler eserleri ile tıbbın ilerlemesini sağlamıştır. Hippocrates, Dioscorides, Aretaeus, Herophilus, Erasistratos, Soranus, Asklepiades, Celsus, Plinius ve Galenus dönemin önde gelen hekimleri olarak örnek gösterilebilir. Bu hekimlerin çalışmaları sayesinde Ortaçağ'a tıbbi bir miras kalmıştı. Ancak bu miras, Hristiyanlığın hakim güç olmasıyla birlikte ciddi bir darbe almıştır. Siyasi istikrarsızlığın da etkisi ile Erken ve Yüksek Ortaçağ'da tıbbi çalışmalarda dikkat çeken bir azalma meydana gelmiştir. Zira birçok hekimin çıktığı Achaia ve Macedonia eyaletleri (Yunanistan) ve Galenus'un da yetiştiği Asia Minor (Anadolu) artık Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlıdır.^{20,22}

Ortaçağ Avrupası'nda tıbbi çalışmaların gelişimini engelleyen faktör Hristiyanlık'tır. Hristiyanlığın Avrupa'da hakim güç olmasıyla birlikte hastalıklara ve tedavilere olan bakış da değişmiştir. İyilik gibi kötülüğün de Tanrı'dan gönderildiğine dair inanç, hastalıkların dua ve ruhani yolculuklar ile tedavi edilebileceğine dair yaygın bir düşünce oluşturmuştur. Çeşitli İncillerde anlatılan Hz. İsa'nın kör birinin gözlerinin görmesini sağlaması, cüzzamlı birinin iyileştirmesi ve hatta ölen birini diriltmesine dair hikayeler Hristiyanlarda hastalıkların mucizeler ile düzelmesi beklentisini doğurmuştur. Ayrıca Hristiyan teolojisinde önemli yer tutan Azizlerin hayat hikayelerinde (Hagiografiler) birçok tıbbi mucizenin anlatılması hastalıklardan dua, ibadet ve mucize yoluyla kurtulunacağına genel bir kabul görmesine neden olmuştur.^{7,23} Ortaçağ'da buna benzer inançlar öylesine farklı / aşırı uygulamalara yol açmıştır ki "Kraliyet Dokunuşu (Royal Touch)" olarak adlandırılan bir inanç dahi ortaya çıkmıştır. Buna göre, Kraliyetin kutsal kanına mensup kişilerin dokunuşunda insanların iyileşmesini sağlayan doğaüstü güçler bulunduğu inanılmaktadır. Bu inanış, pek çok alanda olduğu gibi tıbbi çalışmaların da dini otoritelerin eline geçmesine neden olan etkenlerden biridir.²⁴

Manastırdaki rahipler, kilise öğretileri doğrultusunda doktorluk yapmaya çalışmışlardır. Zira, her türlü eğitimin merkezi kilisedir. Hekimliğin kilisenin etkisine girmesi yetkin doktorların yetişmesini önlemiştir. Hatta zamanla rahiplerin cerrahi müdahale yapması kilise tarafından da yasaklanmıştır. Bu durum "ecclesia abhored ad sanguine" yani "kilise kandan nefret eder" söyleminin ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁰ Bu süreçte gerçek hekimler ise Galenus ve Hippocrates'ten kalan tıbbi bilgiler ile kilisenin öğretilerini sentezleyerek hastaları tedavi etmeye çalışmışlardır. Çünkü hekimler, kilisenin isteklerine uygun hareket etmedikleri takdirde cezalandırılmışlardır. Bu durum hastalıkların tedavi edilmesine aracı olacak tıp eserlerinin yazılmasını güçleştirmiştir.^{20,22,25-27} Bu şartlar nedeniyle başta *El-Kanun fi't-Tıbb* olmak üzere İbn Sina'nın kaleme aldığı tıp eserleri Ortaçağ Avrupası'nda başucu kitaplar haline gelmiştir. İbn Sina'nın ünü ve etkisi yüzyıllara, kitaplarının baskısı ise dünyanın dört bir yanına yayılmıştır.

XIV. Yüzyıla Ait İbn Sina Görselleri (Tablo 1)

İbn Sina'nın kitap çevirileri XII. Yüzyılda Avrupa'da yapılmaya başlanmasına rağmen İbn Sina figürünün minyatür ve gravürlerde yer almaya başlaması XIV. yüzyıl ile başladığı söylenebilir. Araştırma kapsamında XIV. yüzyıla ait iki adet minyatür bulunmuştur. Minyatürlerden birine Floransa Ulusal Merkez Kütüphanesi diğerine ise Paris Ulusal Kütüphanesi'nin koleksiyonundan erişim sağlanmıştır.

İlk görsel *Canon Medicinæ*'ın Floransa Ulusal Merkez Kütüphanesi'nde yer alan XIV. yüzyıl baskısında yer alan bir minyatürdür. Ulaşılan en eski görsel olması sebebiyle önemlidir. Bu gravürde İbn Sina alışılmadık bir şekilde tasvir edilmiştir. Alışıldığı üzere Avrupai kıyafetler ile resmedilen İbn Sina'nın sakalları diğer gravüre kıyasla daha uzun ve beyaz şekilde çizilmiştir. Bu detay ona muhterem ve bilge bir görünüm kazandırmıştır. Fakat en ilginç detay İbn Sina'nın kafasında bir taç ile resmedilmiş olmasıdır. (*Görsel 1*)²⁸ Bu durum tamamen bir çeviri hatasından meydana gelmiştir. Arapça eserlerde İbn Sina için kullanılan ve "Büyük Usta" anlamına gelen "Eş-Şeyhu'r Reis" kelimesi Cremonalı Gearardus tarafından "Yaşlı Kral" anlamına gelen "Senex Rex" şeklinde eserin Latince versiyonunda yer etmiştir.²⁹ Bu durum diğer gravürlerde de görüleceği üzere İbn Sina'nın başında bir taçla resmedilmesi geleneğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Buradan hareketle Ortaçağ Avrupası'nda "Tıbbın Kralı" olarak nitelendirilmiştir.

İkinci görsel Paris Ulusal Kütüphanesi'nin koleksiyonunda bulunan bir minyatür olarak öne çıkmaktadır. Bu minyatürde elinde kitabıyla ders anlatan bir İbn Sina çizilmiştir. (*Görsel 2*)³⁰ İbn Sina'nın hekimliğinden çok öğretmenliği ön plana çıkarılmaktadır. Sakallı görüntüsü ve giydiği Avrupai kıyafetler diğer görsellerle uyuşurken görselin asıl mesajı İbn Sina'nın eserlerinin eğitimciliğidir. Zira bu minyatür çoğu görselin aksine *Canon Medicinæ*'dan değil de İbn Sina'nın bir diğer eseri olan *Urcûze fi't-Tıbb*'ın *Cantica* isimli Latince çevirisinde yer almaktadır. Bu minyatür sayesinde daha XIV. yüzyılda İbn Sina'nın *El-Kanun fi't-Tıbb* dışındaki

eserlerinin de Avrupa’da yayıldığını ve hekimliğinin dışında öğretmenliğinin de değer gördüğü anlaşılmaktadır.

XV. Yüzyıla Ait İbn Sina Görselleri (Tablo 2)

Görsellerin biri Floransa Lorenzo Tıp Müzesi (Biblioteca Medicea Laurenziana) arşivinde bulunmaktadır. Biri *El-Kanun fi’t-Tıbb*’ın şerhinde diğer iki görsel ise *El-Kanun fi’t-Tıbb*’ın Latince versiyonlarında yer almaktadır.

İlk görsel Hartmann Schedel’in *Liber chronicarum cum figuris et ymaginibus ab initio mundi* eserinde rastlanan bir gravürdür. Bir dünya tarihi olarak kaleme alınmış bu eser, dünyanın yaratılışından 1493 yılına kadarki önemli olayları ve kişileri anlatır. 1800 civarı ahşam baskı gravürün bulunduğu kitapta şehir manzaraları, coğrafi çizimler ve en önemlisi değer verilen kişilerin gravürleri yer almaktadır. Bunlardan biri de İbn Sina yani eserde geçtiği şekliyle Avicenna’dır. Bu gravür İbn Sina’nın Avrupalı müellifler tarafından nasıl benimsendiğinin bir göstergesidir. Avrupalı kıyafetle genelde yansıtıldığının aksine sakalsız bir şekilde çizilen İbn Sina elinde bir deney tüpü tutmaktadır. (Görsel 1)³¹ Eser, gravürün yanında İbn Sina’nın kim olduğunu anlatırken felsefe ve tıp alanında yaptığı çalışmalardan övgüyle bahsetmektedir.

İkinci görsel Floransa Lorenzo Tıp Müzesi’ndeki *Canon Medicinæ*’ın XV. yüzyıl baskısında yer alan gravürde, İbn Sina Avrupalı kıyafet ve saç şekilleri dikkat çekmektedir. İbn Sina gravürün sağ altında kırmızı bir elbise içerisinde hastanın bacağına cerrahi bir işlem uygularken resmedilmektedir. İbn Sina dışında herkes sakalsız bir yüzle resmedilmiştir ve gravürde hiç kadın yoktur. (Görsel 2)³⁰ Buradan Ortaçağ Avrupası’nda erkek egemen bir sağlık işleyişi olduğu ve İbn Sina’nın da onlardan biri olarak görüldüğü sonucuna varılabilir.

Üçüncü görsel XV. yüzyıla ait bir kehanet kitabında yer almaktadır. İsmi bilinmeyen bu kehanet kitabı Bavyera Eyalet Kütüphanesi (Bayerische Staatsbibliothek)’nde Cgm 12 kod ile yer almaktadır. On farklı kehanet kitabının toplandığı bu çalışmanın bir kısmında astronomi ile alakalı çalışmalarından kaynaklı İbn Sina’dan bahis vardır. Kıyafeti, sakalı yüzü ve başındaki kavuğu ile klasik bir Müslüman gibi çizilmiştir. (Görsel 3)³² Bu özelliği ile diğer görsellere kıyasla daha gerçeğe uygun bir çalışma olduğu düşünülebilir.

Dördüncü görsele Gentilis Fulginas’ın bir *El-Kanun fi’t-Tıbb* şerhinde rastlanılmaktadır. *El-Kanun fi’t-Tıbb*’ın değerlendirmesinin yapıldığı toplam üç ciltlik eserin ilk sayfalarında İbn Sina yazarın kendisi ile birlikte resmedilmektedir. (Görsel 4)³³ Bu şerhler İbn Sina’nın eserleri üzerinden tıbbi çalışmaların ilerlediğini göstermektedir. İkinci görselle benzer bir yüz ve kıyafet görüntüsüne sahip olan bu minyatür “Tıbbın Kralı” ifadesine uygun bir şekilde İbn Sina’yı bir tahtta oturtmaktadır. Bu yansıtma şekli bir saygı duruşu olarak nitelenebilirken yazar İbn Sina’nın tahtını kendi tahtından bir miktar yüksek çizerek İbn Sina’nın üstünlüğünü vurgulamıştır.

XVI. Yüzyıla Ait İbn Sina Görselleri (Tablo 3)

Matbaanın ve gravür tekniğinin yaygınlaşması XVI. yüzyılda kitap üretimini ve kitaplardaki gravür kullanımını arttırmıştır. Haliyle İbn Sina’nın gravürlerine de bu yüzyılda daha fazla rastlanmıştır. Çalışmada, XVI. yüzyıla ait sekiz adet gravüre ulaşılmıştır. Bu gravürlerin beşi *Canon Medicinæ*’ın basımlarında bulunurken üçüne kütüphane arşivlerinde rastlanılmıştır. Bir adet gravür ise bir tıp kitabında yer almaktadır.

XVI. yüzyıla tarihlenen ilk görsel Avusturya Milli Kütüphanesi (Österreichische Nationalbibliothek)’nin arşivinde yer alan bir gravürdür. Bu gravürde tıp tarihinin en önemli isimlerinin portreleri bulunmaktadır. İbn Sina bu gravürde yer alan hekimler arasında Galenus ile birlikte en üste yerleştirilmiştir. (Görsel 1)³⁴ Öldükten yüzyıllar sonra bile en basit görsellerde zirvede yer alması diğer görseller de dikkate alınınca İbn Sina’nın Ortaçağ Avrupası’ndaki öneminin anlaşılmasını sağlamaktadır.

Canon Medicinæ’da yer alan gravürleri öncelikle ele almak gerektiğinde İbn Sina’nın farklı biçimlerde resmedildiği fark edilmektedir. Öncelikle Hieronymus Brunschwig’in *The noble experyence of the vertuous*

handy warke of surgeri eserinde İbn Sina, sakalsız, şapkalı ve Avrupalı kıyafetler içindeki görüntüsü ikinci gravürde ön plana çıkmaktadır. (Görsel 2)³⁵ Bu çizim, İbn Sina'nın Avrupalılaştırılmaya çalışılmasından başka bir şey değildir. Buna rağmen dört ve yedi numaralı görseller yine İbn Sina'yı Avrupalı kıyafetler ve sakallı şekilde gösterirken başına bir taç yerleştirmektedir. (Görsel 4 ve Görsel 7)^{30,36} Dört numaralı gravür de benzer şekilde İbn Sina'yı övücü bir şekilde resmetmektedir. *Canon Medicinæ*'ın kapağına basılmış olan gravür en nadide İbn Sina tasvirlerinden biridir. Bir tahtın üzerinde başında bir taç ile oturan İbn Sina elinde bir asa ile durmaktadır. Tahtın bir tarafında önder anlamına gelen *princeps* kelimesi göze çarpmaktadır. Diğer tarafında ise İbn Sina anlamına gelen *Abinsceni* ifadesi yer almaktadır. İbn Sina'nın karşısında ise masa başında oturan, akademik kıyafetler giymiş bir adam yazı yazmaktadır. Önünde açık bir kitap ve kitabın üzerinde Latince metinler bulunmaktadır. (Görsel 4)³⁶ Bu adam muhtemelen, İbn Sînâ'nın çalışmalarını yorumlayan veya yorumlarını yazıya geçiren bir akademisyendir. Bu da İbn Sina'nın halen örnek alındığına bir göndermedir. Bu gravür her yanıyla İbn Sina'nın bilgeliğini, tıp alanındaki liderliğini ve otoritesini temsil etmektedir.

Yedi numaralı gravür İbn Sina'yı tek başına resmetmemesi açısından nadide bir görüntü sunmaktadır. İbn Sina'yı ortaya yerleştiren bu gravür, sağına Galenus'u ve soluna da Hippocrates'i koymuştur. İbn Sina'nın başında taç ile bu isimlerin arasında bulunması Galenus ile Hippocrates'ten gelen tıbbi çalışmaların İbn Sina ile zirveye ulaştığı ve İbn Sina'nın tıbbın kralı olduğu mesajını yinelemektedir. (Görsel 7)³⁰ Bu açıdan bu gravür İbn Sina'ya Hristiyanlar tarafından gösterilen hürmetin bir simgesi olarak da değerlendirilebilir. Bir Müslüman olmasına rağmen Avrupa Tıbbının önde gelen hekimleri arasında gösterilmiştir. Hatta gravürde de en önde resmedilmiştir.³⁷

İbn Sina'nın XVI. yüzyılda Doğulu şekilde resmedilmeye başlandığı göze çarpmaktadır.^{37,38} Üç numaralı görselde İbn Sina kavuklu ve sakallı bir şekilde resmedilmektedir.³⁹ Benzer şekilde beş ve altı numaralı görsellerde de yine kavuklu ve sakallı olarak resmedilen kişi İbn Sina'dır. (Görsel 5 ve Görsel 6)^{38,39,40} Beş ve altı numaralı gravürler İbn Sina tarafından *Canon Medicinæ*'da bahsedilen tedavilerin gravürleridir. Gravürün altındaki açıklamalara bakıldığında, bu tekniklerin hangi durumlarda ve nasıl uygulandığı anlatılmaktadır. İbn Sînâ'nın tıbbi mirası, yalnızca İslam dünyasında değil, Avrupa tıbbında da yüzyıllar boyunca rehber olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda, İbn Sînâ'nın teorik bilgileri ile pratik uygulamalar arasındaki bağı nasıl kurduğunu ve dönemin hekimlerinin bu bilgileri nasıl yorumladığını da göstermektedir.

XVI. yüzyıla ait bir diğer gravür 1588 yılına ait bir kitabın kapak sayfasıdır. Bu kapak sayfasına başka eserlerde de rastlanılmış olup bu kapağın, aynı basımcının tıbbi eserler için kullandığı standart bir kapak olduğu düşünülmektedir. Bu kapakta İbn Sina'ya ait iki gravür yer almaktadır. İlki ve öne çıkan, kapağın altında yer alan dört kişinin resmedildiği gravürdür. Sekiz numaralı bu gravürde İbn Sina Galenus, Hippocrates ve Aetius gibi tarihin ünlü hekimleri ile öne çıkarılmıştır. (Görsel 8)⁴⁰ Galenus Roma'nın, Hippocrates Eski Yunan'ın ve Aetius da Doğu Roma'nın tıbbını simgelemektedir. Diğer yandan sağ üstte Aetius ve Yuhannâ Bin Mâseveyh ile oturan bir İbn Sina figürü görünmektedir. Elinde bir terazi tutan İbn Sina bu kişiler ile bir konu üzerine tartışıyor gibi görünmektedir. Teraziden yola çıkılarak adalet ya da vicdan ile alakalı bir tartışmanın yaşandığı söylenebilir.

Araştırmanın Kısıtlılıkları: Araştırma kapsamında kullanmış olduğumuz veritabanları üzerinden minyatür ve gravürlerin dijital örneklerine ulaşılabilmektedir. Bu veritabanları dijital ortama aktarılmayan döneme ait telif eserlerin tamamını içermeyebilir. Bu nedenle telif eserlerde minyatür ve gravürlerin dijital nüshalarına ulaşamaması araştırmanın bir kısıtlılığı olarak ifade edilebilir. Zira İbn Sina'nın kitaplarının XII. yüzyıldan itibaren Avrupa'daki çevirilerinin başladığı gerçeği göz önüne alındığında XIV. yüzyıl öncesinden günümüze ulaşan telif eserlerin dijital nüshalarına ulaşamamaktadır. Matbaa kullanımının XV. yüzyılda yaygınlaşması el yazması eserlerin bu tarih öncesinde kullanıldığı anlamına gelmektedir. Haliyle bu eserlerin hassaslığı

dijital ortama aktarılmasının önüne geçmiştir. Bundan dolayı daha erken dönemlerde de minyatür ve gravür örneklerine rastlama ihtimalini de söylemek mümkündür.

Sonuç

Araştırma kapsamında İbn Sina'nın Geç Ortaçağ ve Erken Modern Batı dünyasındaki etkisi, minyatür ve gravür sanatı üzerinden analiz edildiğinde; XIV. yüzyıldan itibaren İbn Sînâ'nın tıbbi eserlerinin Latince çevirileriyle birlikte Avrupa'da geniş bir kabul gördüğü ve bu sürecin sanatsal üretimi de etkilediği söylenebilir.

Ortaçağ Avrupası'nda tıbbi bilgi büyük ölçüde dini öğretilerle şekillenirken, İbn Sina'nın *El-Kânûn fi't-Tıbb* adlı eseri, bilimsel ve rasyonel yaklaşımlar sunarak Avrupa tıbbının gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. *El-Kânûn fi't-Tıbb* başta Latince olmak üzere birçok farklı dile çevrilmiş ve XVII. yüzyıla kadar Avrupa tıp okullarında ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu durum, Batı dünyasında İbn Sina'nın otoritesini pekiştirmiş ve onun çeşitli sanatsal temsillerde yer almasına neden olmuştur. Özellikle XV. ve XVI. yüzyıllarda, matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte tıp kitaplarında kullanılan gravürlerde İbn Sina'nın tasvirine daha sık rastlanmıştır. Bu görsellerde bazen Batılı bir bilgin gibi bazen de Doğulu bir filozof ve hekim gibi resmedildiği görülmüştür. Buradan hareketle eserini XI. yüzyılın başında kaleme alan İbn Sina'nın Batı dünyasında bir Müslüman olmasına rağmen zaman geçtikçe değer kaybetmek yerine bilakis değer kazandığı anlaşılmaktadır. Öyle ki çoğu görselde Avrupalı kıyafetler içinde resmedilen İbn Sina, Avrupalı biri gibi kabul görmüştür. Bu farklı ikonografik yaklaşımlar, Avrupalı sanatçılar ve bilginler tarafından İbn Sina'nın nasıl algılandığını anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır.

Araştırmada ulaşılan minyatür ve gravürler, İbn Sina'nın sadece tıp alanında değil, sanatsal ve kültürel bağlamda da Avrupa'da kalıcı bir miras bıraktığını göstermektedir. Bu çalışmanın sonuçları, bilim ve sanat arasındaki etkileşimi daha geniş bir perspektiften değerlendirmek için önemli veriler sunmaktadır. İbn Sina'nın görseller yoluyla Batı dünyasındaki temsilinin, onun bilimsel otoritesini vurgulayan bir araç olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Gelecekte yapılacak çalışmalar, İbn Sina'nın Batı'daki görsel temsillerinin daha geniş bir karşılaştırmalı analizini yaparak, onun entelektüel mirasının farklı coğrafyalardaki sanatsal üretimlerde nasıl yorumlandığını ortaya koyabilir. Özellikle tıp tarihindeki görsel belgelerin daha kapsamlı bir şekilde incelenmesi, İbn Sînâ'nın etkisinin sanatsal, bilimsel ve kültürel boyutlarını daha derinlemesine anlamamıza yardımcı olacaktır.

Bilgi

Bu araştırmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

Atakan Çiçek: Fikir, tasarım, veri toplama ve işleme, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Arif Hüdai Köken: Fikir, tasarım, danışmanlık, veri toplama ve işleme, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Kaynaklar

1. Goichon AM. İbn Sina Felsefesi ve Ortaçağ Avrupasındaki Yeri,. Ötüken; 2000.
2. Alper ÖM. İbn Sina. In: TDV İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı; 1999:319-322.
3. McGinnis J. Avicenna. Oxford University Press; 2010.
4. Terzioğlu A. İbn Sînâ (Avicenna) in the Light of Recent Researches. Erdem. 1996;1(25):423-434.

5. Siraisi NG. Medieval and Early Renaissance Medicine An Introduction to Knowledge and Practice. Princeton University Press; 1997.
6. Bertolacci A. The Reception of Avicenna in Latin Medieval Culture. In: Adamson P, ed. Interpreting Avicenna: Critical Essays. Cambridge University Press; 2013. pp: 242-269.
7. Anderson GC. Medieval Medicine for Sin. J Relig Health. 1963;2(2):156-165.
8. Arrizabalaga, J. & Henderson, H.& French RK, ed. The Great Pox: The French Disease in Renaissance Europe. Yale University Press; 1997.
9. Moosavi J. The Place of Avicenna in the History of Medicine Jamal. Avicenna J Med Biotechnol 2009;1(1):3-8.
10. Terzioğlu A. Ortaçağ İslam-Türk Hastahaneleri ve Avrupa'ya Tesirleri. Belleten. 1970;34(133).
11. Keskinbora KH, Keskinbora K. A systematic review of Ibn Sina's (Avicenna) studies: Reflections on anatomy. European Journal of Anatomy. 2016;20(1):99-105.
12. Campos Ribeiro LM. Picturing Medieval Health: Artistic Production and Visual Discourse in Le Régime Du Corps of the Ajuda Library (COD 52-XIII-26). FCSH; 2016.
13. Aldemir A. Cross-Cultural Artistic Encounters in the Eastern Mediterranean, A PIMo Collection of Essays around the Exhibition Titled "Şeyh Hamdullah on the 500th Anniversary of His Death" at the Sakıp Sabancı Museum, İstanbul. Vol 7. (Tanındı Z, ed.); 2020.
14. Yazar, Tarık; Geçen F. Görsel Sanatlarda Evrensel Dil ve Sanatsal Sembolizm. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 2018;11(61):556-567.
15. Ergün D. Kartezyen Perspektiften Dijital Medyaya: Perspektifin Tarihi ve Dönüşen Gerçeklik Mitî. Vol 8.; 2017.
16. Eco U, ed. Ortaçağ: Keşifler, Ticaret, Ütopylar. Alfa; 2015.
17. Özturan S. Çağdaş Sanatta Bir Temsil Biçimi Olarak Minyatür. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi 2024;15:1699-1715.
18. Bjork RE, ed. The Oxford Dictionary of the Middle Ages, Volume 2. Oxford University Press; 2010.
19. Griffiths A. Prints and Printmaking. British Museum Press; 1980.
20. Bayat AH. Tıp Tarihi. Zeytinburnu Belediyesi; 2016.
21. Margotta R. History of Medicine. (Lewis P, ed.). Hamlyn; 1996.
22. Siraisi NG. Avicenna in Renaissance Italy.; 1987.
23. Biller, Peter & Ziegler J, ed. Religion and Medicine in the Middle Ages Volume. Boydell & Brewes; 2001.
24. Bloch M. Büyücü Krallar Fransa'da ve İngiltere'de Kraliyetin Doğaüstü Güçleri,. Selenge; 2022.
25. Talbot C. Medical Education in the Middle Ages. In: Ucla Forum in Medical Sciences Number 12 The History of Medical Education An International Symposium Held February 5-9, 1968. ; 1970:73-88.
26. Wolfe CTW. Tres medici, duo athei? The physician as atheist and the medicalization of the soul Charles. In: Distelzweig, Peter; Goldberg, Benjamin; Ragland ER, ed. Early Modern Medicine and Natural Philosophy. Springer; 2016.
27. Lindberg DC. The Beginings of Western Science Th e European Scientifi c Tradition in Philosophical, Religious, and Institutional Context, Prehistory to a.d. 1450. The University of Chicago Press; 2007.
28. Science Photo Library. Available from: <https://www.sciencephoto.com/media/223145/view/avicenna>
29. Bjork RE, ed. The Oxford Dictionary of the Middle Ages, Volume 3. Oxford University Press; 2010.
30. TDV İslam Ansiklopedisi. Available from: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-sina>
31. Schedel H. Liber Chronicarum Cum Figuris et Ymaginibus Ab Initio Mundi.; 1493. Available from: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9125619b/f426.double.r=Liber Chronicarum cum Figuris et Ymaginibus ab initio Mundi>
32. Bayerische Staatsbibliothek. Available from: <https://bildsuche.digitale-sammlungen.de/index.html?c=viewer&bandnummer=bsb00093677&pimage=122&lv=1&l=en>
33. Fulginas G. Expositio Super Tertio Canonis Avicennae.; 1477. Available from: https://www.loc.gov/resource/gdcwdl.wdl_18199_001/?sp=21&r=-0.123,-0.034,1.225,0.738,0
34. Europeana. Available from: https://www.europeana.eu/en/item/92062/BibliographicResource_1000126108383
35. Hieronymus Brunswig. The Noble Experyence of the Vertuous Handy Warke of Surgeri.; 1525. Available from: <https://numerabilis.u-paris.fr/medica/banque-images/index.php?refphot=CICL02052>
36. Avicenna. Canon Medicinæ.; 1520. Available from: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1323715.r=Avicenne medicarum principis canonum liber?rk=42918;4>
37. Avicenna. Canon Medicinæ.; 1556. Available from: <https://numerabilis.u-paris.fr/medica/banque-images/index.php?refphot=CICL02296>
38. Avicenna. Canon Medicinæ.; 1556. Available from: <https://numerabilis.u-paris.fr/medica/banque-images/index.php?refphot=CICL02297>
39. Avicenna. Canon Medicinæ.; 1520. Available from: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1323715/f13.item.r=Avicenne medicarum principis canonum liber>
40. Gallica. Available from: <https://numerabilis.u-paris.fr/medica/banque-images/index.php?refphot=CICL03076>